

S Z Á M A D Á S

Kálmány Lajos hagyatéka*

Kálmány Lajos, a nagy magyar folklorista 1919 december 5-én halt meg Szegeden, alsóvárosi elhagyott házában. Haláláról, temetéséről s halála alkalmából életéről is Móra Ferenc számolt be annak idején (Ethn. 1919:94—99. 11.), szokásos anekdotázó stílusában. Nekrológját később szinte életrajzi vázlattá s elbeszéléssé kerékíti (A szegedi tulipános láda c. kötetben, Bp. 1956. I. 205—219. 11. „Az utolsó magyar sámán” címen). Egyebek közt beszámolt arról, hogy Kálmány rettenetes körülmények közt hagyta itt ezt a világot: „Tudós, — írja (Ethn. 1919:95.) — *akinek egész életében a néplelekben való áskálás volt a mestersége, soha stílusosabb környezetben nem hagyta még el a világot, mint Kálmány Lajos.*” Ma is élő szemtanúk, így például Ablaka György szegedi nyomdász-mester, aki egy alkalommal, mint a Kálmány munkáit nyomó Dugonics-nyomda nyomdavezetője korrektúrárt vitt a tudós papnak, csodálkozva látták, hogy a külön tudós szobájának padlója toronymagasságig tele van papirokkal, kéziratokkal. Szörnyű piszok és rettentő pipabűz fogadta a hagyatékot menteni akaró Mórát és munkatársait. „Még csak takarítót sem tartott, — írja Móra (i. m. 98.) — mert az ő lakása valószínűleg nem volt takarítva attól a naptól kezdve, hogy beköltözött.” „A könyvek, kéziratok térdig borították a két szoba padlóját és a konyhát.” (I. h.) Móra, Szalay József, a literátus szegedi rendőrfőkapitány, Cs. Sebestyén Károly szegedi historikus-ethnografus tanár és még két múzeumi alkalmazott három napig szedték rendbe a hagyatékot. Az eredményről Móra így számol be: „*Előkerültek a magyar tudományos élet vezetőalakjaitól Kálmány Lajoshoz intézett levelek, köztük még a hetvenes évekből valók is, Kálmány Lajos levélfogalmazványaival együtt és becses, adalékokat nyújtanak megírandó életrajzához; és végre előkerült Kálmány Lajosnak vagy tíz fasciculust kitevő tömördek kézírata, jegyzete, köztük nyilván sok kiadatlan is, egy irdatlan rengeteg, amely évekre dolgot fog adni kincskereső kezeknek. Az örökösök, Kálmány Lajos testvérének, Ferencnek gyermekei a kéziratokat nagylelkűen a Nemzeti Múzeumnak, a könyveket és leveleket a szegedi Somogyi-Könyvtárnak engedték át.*” (I. m. 99.)

Bálint Sándor rendelkezésemre bocsátotta az általa lemásolt jegyzőkönyvet, amelyet Móraék vettek föl annak idején a másolatát 38/1920. számmal és 1920. január 27-i kelettel a szegedi Somogyi Könyvtár irattárában helyezték el.

* Jelentés Kálmány Lajos hagyatékának sorsáról és a vele kapcsolatos főadatokról, (összeállította: Péter László dr. a Kálmány Lajos Kör tagja).

„Jegyzőkönyv.

Készült Szégeden, 1920. január 27-én. Jelen voltak az alulírottak. Mint a Somogyi-Könyvtár képviselői megjelentünk Széged, Oltványi-u. 2 sz. alatt, hogy néhai Kálmány Lajos ny. plébános néprajzi író könyv- és irodalmi hagyatékát rendezzük, megbecsüljük és a Somogyi-Könyvtár részére való megszerzés iránt a lépéseket megtegyük.

Mindenek előtt a könyvekből kiválogattuk az elhunyt által írottakat és azokat az örökösök rendelkezésére bocsátottuk azzal a figyelmeztetéssel, hogy ezen a címen őket még szerzői jog is illeti. Azután a könyvekből kiválogattuk azokat a teljes és töredékes műveket, amelyeknek irodalmi becsük van, s amelyek ezen a címen a Somogyi-Könyvtárnak gazdagodását jelentik. Ilyen művet 150 darabot találtunk, melyeknek becsárát, tekintettel azok erősen megrongált állapotára, 350 koronában állapítottuk meg.

Végezetül feldolgoztuk az iratokat és ezekből külön válogattuk az elhunyt folklorisztikai kéziratait, amelyekre nézve ő már életében dr. Sebestyén Gyula múzeumi igazgatónak és dr. Szalay József főkapitánynak kijelentette, hogy ezeket a Nemzeti Múzeumnak hagyományozza.

Sebestyén Károly

Dr. Szalay József
ker. főkapitányMóra Ferenc
könyvtarigazgató

Sebestyén Gyula, a néprajzi múzeum akkori igazgatója 70/1920. II. 0. 22. számú levelében Mórát a hagyaték ügyében tájékoztatásra kérte. Móra a következő — írójára jellemző stílusa miatt is értékes — levéllel válaszolt:

„Ad 70/1920.

Méltóságos

dr. Sebestyén Gyula úrnak

Budapest

Nemzeti Múzeum

Méltóságos uram,

testi nyavalyáskodás, esztendőzáró statisztikázás, sokféle hivatalos ügy-baj akadályozott meg eddig a Kálmány-hagyatékra vonatkozó jelentéstételben. Méltóságod szíves sorai után ugyanis kötelességemnek éreztem, hogy szemmel tartsam a dolgot és ne hagyjam bitangságba menni, ha valami tudományos érték akad a lim-lomok közt. Számot vettem a rossz postával, a rossz vasúttal, Méltóságodék egyéb elfoglaltságával s gondoltam, jobb lesz minden intézkedés bevárása nélkül biztosítani a hagyatékot. A dolog annál sürgetőbb volt, mert az örökösökben — szegénysorsú együgyű emberek — nagy hajlandóság volt rá, hogy az írásokkal enyhítsék a fainséget, a könyveket pedig eladják az ócskás zsidónak. Nem annyira a garas miatt, amit kinéztek belőlük, mint inkább azért, hogy föl szabaduljon a három odu, amelyben az öregúr a legromantiku-

sabb fantáziát is megszegyenítő piszok és szemét közt reme-
 téskedett. Megbeszéltem a dolgot Szalay kerületi főkapitány
 úrral, akire bizonyára méltóztatik még a F. F. szegedi exkur-
 ziójából emlékezni, mint minden múzeumi ügy lelkes támo-
 gatója — ha kell, kivételes tekintélyével is — és Cs. Sebestyén
 Károly tanár úrral, aki meg az Etnográfia régibb évfolyamai-
 ból ismerős Méltóságod előtt. Hárman nekiálltunk és nekife-
 küdtünk a szemétdombnak* és két intézeti szolga segítségével
 fel- és szétkotortuk. Szalmatörekéből, fosztatlan lúdtól közül,
 ágyak alól kellett előkaparni az irományokat és könyveket,
 amelyek minden bibliophil lény otthagya a nyomát, a szép
 szakállas penésztől a pocokig. De akárhogy kavargott a gyor-
 runk, megnéztünk minden cédulácskát s három halomra osz-
 tottuk az egész leletet. Az elsőbe tartoznak a Kálmány Lajos
 művei. A Hagyományokból van pár száz példány, még kibon-
 tatlan csomagokban, ahogy a nyomda szállította őket. De van
 meglehetősen a Koszorúból s a többi munkából is. Ezek a csa-
 lád birtokában maradnak s valahogy majd értékesítik őket.
 Majd igyekszünk valami becsületes könyvkereskedőt találni,
 talán odafönt, mert mivelénk ez a species, már tudniillik be-
 csületes, ismeretlen. A második csoportban vannak a Kálmány
 irományai, tömérdek apró cédula jegyzésekkel, egy halom
 faszcikulus, köztük az Abafi Folklore-gyűjteménynek kézira-
 tai, tán hat nagy kötetben. Hogy kerültek ide, tán Méltóságó-
 dék jobban tudják. Hogy a Kálmány saját gyűjtéséből mi a
 kiadatlan, mi nem, annak megállapítása persze szakemberek
 dolga lesz. Tömegre minden esetre sok, pár mázsa súlyú bizo-
 nyosan lesz. A mai nap folyamán az egészet beszekerestük a
 Kultúrpalotába, itt félrefesszük s amikor Méltóságodék paran-
 csolják, felküldjük az örökösök adományaként, illetve Kál-
 mány Lajos hagyatékeként. Szalay főkapitány úr ugyanis haj-
 landó meghitelni rá, hogy a boldogult többször megismételt ki-
 jelentése szerint kéziratát, amint természetes is, a Nemzeti Mú-
 zeumnak szánta, a meghitelésre azonban nincs szükség, mert
 sikerült az örökösökkel megértetnünk, hogy az irások nekik
 semmit sem érnek, és senki másnak a világon, csak a Nemzeti
 Múzeumnak. Hogy azonban az atyafiak valahogy becsapott-
 nak ne érezzék magukat, a hagyatékek harmadik osztályát, a
 könyveket pénzen vesszük meg tőlük a Somogyi Könyvtár
 számára. 100—150 mű lehet, biztosan nem lehet tudhatni, mert
 nagyobb részük fűzött, széthullott, egymásba keveredett s he-
 tekig fog tartani, míg annyira visszük, hogy emberi formájuk
 lesz. A magyarokon kívül majdnem kizárólag német munkák,
 mesegyűjtemény fordítások és egy csomó régi egyházi könyv.
 A Nemzeti Múzeumnál, vagy a Néprajzi Társaságnak aligha
 pótolnának hiányt, ellenben nagyon fogják emelni a mi Fol-
 klore-szakunknak a becsét. (A mult évben választottuk külön
 ezt a szakot, amely eddig szét volt szórva, földrajz, történelem,
 szépirodalom stb. közt. Különösen értékes darabok vannak
 benne a Somogyi-féle törzsanyagból, én magam teroszerű fej-

lesztését céloztam, persze még akkor nem tudtam, hogy egész kultúránkat csontvázra fogja szárítani a politika.) Eredetileg az a szándékom volt, hogy az intézet izzadja ki valahogy a Kálmány könyvtár árát, de Szalay úr megszánt, ő fogja kifizetni az örökösöket és a könyveket ajándékkul adja a Sömogyinak. Ilyképpen azt hiszem, szerencsésen el van intézve az egész Kálmány hagyatéék ügye s Méltóságodnak nem lesz más gondja, mint utasítani bennünket, hová és mikor küldjük a kéziratokat. Vagy ha lejön valaki az átnézésükre és a leszállításra érdemesek kiválogatására, azt olyan szíveem fogjuk látni, mint ha csak hazajönne. Végezetül szabad legyen azt kérnem, Méltóztatnék néhány köszönő sort írni vagy íratni Sebestyén tanár úrnak és különösen a kerületi főkapitány úrnak, akinek fő része van a hagyatéék megmentésében s aki napokon át maga végezte azt a förtelmes munkát, amire a szolgálak sem vállalkoztak.

Méltóságodnak mély tisztelettel

Szeged, 1920. január 20.

Móra“

A Nemzeti Múzeumnak szánt hagyatékok Melich Jánosnak, a Széchenyi Könyvtár akkori igazgatójának július 1-én kelt kérése levelére 1920 július 31-én indította Móra vasúton útba a Nemzeti Múzeum címére, amint ezt Ad. 256/1920. VII. 3. sz., aznap kelt, Melichnek írt levelének másolatából tudjuk.

Ettől kezdve a Kálmány hagyatéék kétfelé vált: Pesten a nagyobb kéziratok, jegyzetek, Szegeden a könyvek és a levelek. (VO. Móra i. m. 99.)

*

A Pestre került hagyatéék sorsával jó ideig senki sem foglalkozott. Kálmány Lajos egyénisége, életműve a feledés homályába merült: ahogy életében, úgy halálában is megfeledkeztek róla a hivatalosak, akik valami ösztönszerű idegenkedéssel néztek mindent, ami a magyarságtudatot, a népköltészetben tükröződő magyar sorstudatot tisztán mutathatta volna föl a magyar társadalomnak. Kálmány sorsa így halálában is tragikus volt; alig akadt évtizedek múltán egy-két tudós, aki emlékét fölidézte. Előadásában Bálint Sándor emlegette sűrűn a szorgalmas tudós papot; ő és Ortutay Gyula első gyűjteményeiket (Szeged Népe. Új Gyűjtés I. Szeged, 1933., illetve Mondotta... Szeged, 1933) „Kálmány Lajos emlékezetének” szentelték. Ebben az időben nem tudni, miért, az a hiedelem kapott lábra, hogy Kálmány Lajos egész hagyatéka a visszavonultan élő, mogorva öreg tudósnál, Sebestyén Gyulánál rejtőzik. Féja Géza, aki Kálmányt mitológiai jelentősége miatt először emelte be a magyar irodalomtörténetbe és állapította meg igazi jelentőségét (Nagy vállalkozások kora. Bp. 1943. 94—103. 11.), egyik irodalompolitikai tanulmányában a népköltészet fontosságától írva hibáztatja, hogy a Kisfaludy Társaság gyűjtéseiből származó népköltési anyag állítólag „egyik tudósunk fürdőszobájában várja a föltámadást.” Ezzel kapcsolatban írja Kálmányról: „Kálmány Lajos elsőrangú értékű anyagának csak egy részét bocsá-

totta közre gyér garasaiból, a maga költségén; kéziratban maradt gyűjtésének még holléte is ismeretlen — némelyek szerint az előbb említett fürdőszobában Kálmány kézíratai áporodnak. Így sáfárkodnak Kálmány mindenképpen nagyvonalú és megbízható hagyatékával, — a legújabb folklorista nemzedék is érthetetlen okokból mélységesen hallgat Kálmány Lajosról.” (Magyar irodalomszemlelet. Bp. 1942. 13—14. 11.)

Féja tévedett. Abban is, hogy Sebestyénnél sejtette Kálmány egész hagyatékát,¹ abban is, hogy a legújabb folklorista nemzedék hallgat Kálmányról. Hiszen éppen a magyar néptudomány egyik jellegzetesen új kutatómódszere, az úgynevezett egyéniségkutatás (vö: Ortutay: Fedics Mihály mesél. Bp. 1940. 5—19. 11. és Uő: Két előadás. Bp. 1947. 81. 1. jegyz.) őt tartja zseniális megsejtőjének és úttörőjének. Az Új Magyar Nép-költési Gyűjtemény majdnem minden kötetében találkozunk Kálmány nevével, műveinek címével. Ortutay Gyula pedig — az egyéniségkutatás magyar meghonosítója s az úttörésben Kálmány utóda — a szegedi egyetemen magántanári előadásában Kálmány Lajosról beszélt (l. Ortutay: Kálmány Lajos és a modern néprajzi gyűjtés. Szellem és Élet. 1941. IV:192—202. 11.). Itt tette azt az ígéretet, hogy gondja lesz Kálmány kallódó hagyatékára: „Ugy érzem — mondta — hogy ez a megtisztelő magántanári megbízatás kötelességemmé teszi, hogy Kálmánynak ezt (Hagyományok III.) s még egyéb kiadatlan kézíratait az elkövetkezendő fél évek során megmentsük a magyar tudomány számára.” (195.)

Bálint Sándor 1944-ben a Dugonics-Társaság megbízásából fölkereste Sebestyén Gyula balatonszepezi villáját, hogy érdeklődjék a hagyaték után. *A külcnc öreg tudós nem engedte be a villájába!* Halála után (1945) — úgy értesültem dr. Mikessy Sándor egyetemi tanársegéd barátomtól — bizottság ment ki a villájába, az ott lévő hagyaték után kutatni. Az eredményről tudomásom nincs, de közben nyilvánvalóvá lett, hogy Kálmány hagyatékának nagyobb része nem ott van. Féja Géza 1947. január 3-án kelt levelében kérésemre így tájékoztatott; s egyben a Kálmánnyal kapcsolatos föladatakra eképp mutatott rá:

„Kedves Barátom,

leveledben nagy örömöm tellett, jól esik látnom, hogy egy s más valóra válik mindabból, amit hosszú esztendőök során oly hiába sürgettem. Kálmány Lajosra nézve ezeket közölhetem.

A Kálmány-hagyaték mégsem Sebestyén fürdőszobájában lappang, állítólag a Kisfaludy Társaság kiadatlan népköltési gyűjtései pihennek ottan. Midőn már egészen fenyegető cikkeket írtam a Kálmány-hagyaték rejtegetői ellen, kiderült, hogy ott a hagyaték a Nemzeti Múzeumban, csak eddig nagyszerényen hallgattak róla. Bizonyára érdekében állott valakinek, vagy valakiknek.

Néhány éve egy kiadó vállalkozott arra, hogy Kálmány megjelent tanulmányait kiadja. Egy néprajzos, úgy emlék-

szem Varjúnak hívják,² az Egyetemi Könyvtárban könyvtáros, össze is gyűjtötte őket. Am a zavaros események folytán a kiadó elejtette a tervet. Pedig ez lenne az első lépés. Kálmány megjelent tanulmányainak európai súlyuk s tekintélyük van. De hozzáférhetetlenek. A Nemzeti Múzeumi könyvtárában van belőlük egy-egy példány. Ki kellene újból adni gyűjtéseit is, végül pedig hagyatékát.

Mindez azonban csupán a feladat egyik része. Életrajzát is meg kellene írni. Azt hiszem, ma még meglelhetnők a szükséges adatok. Érdemes lenne próbakutatásokat végezni azokon a helyeken, ahol lelkészkedett. Egy népmesegyűjtő, akinek a nevét elfelejttem, mesélte, hogy járt azokban a falvakban, ahol Kálmány lelkészkedett és sok érdekes adatot halott. Többek közt járt egy gazdánál, aki Kálmány saját verseit, még pedig szerelmes verseit őrizte. Kálmány nála helyezte el ezeket a verseket, hogy biztonságban legyenek. Allitólal túlteng bennök az erotikus realizmus. Hát mindezeknek a dolgoknak utána kellene járnotok.

A kiadást vállalhatná Szeged városa, mely életében úgy is gyalázatosan bánt véle. Nem kell a költségektől megijedni, évente egy-egy kötetet megbírna a város. A magyar folklóre jövője szempontjából döntőnek tartom műveinek megjelentését.

Valamikor azt terveztük Bálint Sanyival, hogy emléktáblával jelöljük meg a házat, ahol Kálmány utolsó éveit töltötte. A dolog elmaradt, nemzedékem jelentékeny része ugyan is végkimerült a Bahits-kultuszban. Hát megérdemelné az emléktáblát. A szóbanforgó házban lakott egy pék, aki utolsó éveiben sokat beszélgetett véle. Üdvös lenne, ha mind véle, mind az őt ismerő kortársakkal beszélheték s az adatokat följegyeznék.

Szeretettel köszöntelek:

Féja Géza“

A Kálmány-hagyaték nyomára bukkanva a Néprajzi Múzeumhoz fordultam fölvilágosítáért. Dr. Fél Edit egyetemi magántanár 1947 jan. 8-án kelt levelében így tájékoztat: „A Kálmány-kéziratok a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában vannak, egyelőre rendezellenül. Rendezésük, mint azt az azokat kezelő kollégámtól tudom, igen nagy munkát venne igénybe. Ezt a munkát el is kezdte éveekkel ezelőtt Vargyas Lajos kollégánk, akit azonban a bombázások és ezekkel kapcsolatos veszedelmek megakadályoztak munkája folytatásában. Legújabbban Ortutay Gyula vállalta a kéziratok rendeztetését s úgy tudom, az átkérési ill. átadási folyamat el is indult.“

Időközben Szegeden egyetemi és főiskolai hallgatókból Kálmány neve alatt népismereti tudományos munkaközösség alakult (L. Péter László: A Kálmány Lajos Kör. *Tiszatáj*. 1947. évi 1 sz. 25—32. 11. és klny. A *Tiszatáj Füzetei* 2. sz. Szeged, 1947. Vö. Ethn. 1947:147.), amely egyik legfontosabb föladatának Kálmány hagyatékának megmentését tekinti. Ennek a nevében fordul e

sorok írója személyesen azokhoz, akik valamit is tudnak tenni a hagyaték rendezése és kiadása ügyében. Targyaltam Vargyas Lajossal: ő az egyedüli, aki néhány éve heteken át tanulmányozta a hagyatékot s tisztában van a munka természetével. Sajnos azonban egyéb tudományos föladatai, hivatalos kötelességei s nem utolsósorban a sok kézirat böngészésével veszélynek kitett gyenge szemére való tekintettel, ezt a föladatot nem tudja vállalni. Fél Edit szerint a Néprajzi Múzeum jelenlegi tudományos személyzete egyéb munkája miatt nem ambicionálja a hagyaték földolgozását.

Végül is: Ortutay Gyula tett kérésünkre ígéretet, hogy minisztersége után maga lát a hagyaték földolgozásának s elintézésével, az Egyetemi Néprajzi Intézet munkatársaival kiadásra kizsíti elő.

A hagyatékot az Ethnológiai Adattárban volt alkalmam megtekinteni. Tizenhárom, barna csomagolópapírba burkolt, egyenkint kb. tíz kilós papírcsomag. Az egyes csomagokban rendezetlenül, össze-vissza Kálmány legkülönbébb jegyzetei, cédulái, gyűjtései. Nagy ív papíron prózai szövegek, a Nyelvórból, vagy egyéb gyűjtésekből ismeretlen célból kimásolt népdalok, balladák, önálló gyűjtésű balladák, apró cédulákon táncszók, hiedelmek stb. Néhol egy-egy magánlevél is a papirok közt.

Egy helyütt (idézett tanulmányomban, klny. 5. 1.) azt állítottam, hogy a Kálmány-hagyaték „rendezetlenül porosodik.“ A félreértések elkerülése végett a hagyatékról beszámolva itt el kell mondanom, hogy ez úgy igaz, mint ahogy minden muzeumi tárgy „porosodik.“ Egyszóval: az ügy érdekében egy kis „költői túlzással“ állítottam ezt s nyilván igaza van Fél Editnek, mikor levelében (1947. jun. 24. figyelmeztet. hogy a „*muzeumi rendezetlenség nem egyértelmű a rendetlenséggel.*“ Kálmány hagyatéka — igaz — poros sőt néhol még papirokra ragadt sár is van bennük, de ez így van 1919 óta, mióta Mórának megmentették. Amiért ezt kihangsúlyoztam, nem az, hogy a Néprajzi Múzeum tisztviselőit gondatlansággal vádoljam, hanem, hogy a rendezés és kiadás halaszthatatlan munkájára rádöbbsen az illetékeseket. A hagyaték kezelésében nincs hiba, örülnünk kell, hogy majd harminc év és egy szörnyű háború után még megvan; de a rendezés sürgősségét ma is vallom!

A hagyaték természete szerint a következő föladatokat rója rendezőire: a kiadott Kálmány-féle gyűjtések alapos ismeretében ki kell válogatni azokat, amelyek nyomtatásban megjelentek s azokat, amelyek még nem. Az előbbieket kötetek szerint különválogatva, a kutatás számára hozzáférhetően katalogizálva kell elhelyezni: a javítgatások, a nyomtatott és kézirat szöveg közti eltérések Kálmány képzettségére, olvasottságára stb. életrajzírójának hasznos adatokat nyújtanak (éppúgy, mint a szegedi Somogyi Könyvtárban lévő könyveiben az aláhúzások, széljegyzetek stb.). A kiadatlan anyagot műfaja szerint kell rendezni és megfelelő kötetbe csoportosítani. Az odakeveredett magánleveleket át

kell adni a szegedi Somogyi Könyvtárnak, azok a többi ott lévő levél közé helyezendők.

Móra nekrológiáját olvasva jöttem rá, hogy a Kálmány-levelezés a szegedi Somogyi Könyvtárban lehet. Kérdésekre Szőke Mihály igazgató igennel felelt s közölte velem a kéziratgyűjtemény katalógusszámát is,³ majd külön engedélyével át is néztem őket. Addig egy zsineggel összekötözött papircsomag volt, amelyet a könyvtárosok éppen kiselejtezni szándékoztak, mivel Bálint Sándor — Mórán és Viski Károlyon kívül⁴ egyetlen, aki eddig látta — félreérthetően azt írta rájuk, hogy „Már nem kell”, t. i. neki, mert már azokat át nézte. Meggyőződve a félreértésről s ellenkezőleg, hogy nagyon is nagy értékű iratok ezek, Szőke igazgató ettől kezdve külön keménytablás papirdobozba tette s gondosan őrizteti a levelezést.

A hagyaték fölhasználásához azonban előzetesen rendezni kellene a leveleket. Annak idején Móra rendezhette nagyjából, azonban azóta az áttekinthetetlenségig összekeveredett. E sorok írója — ismét nagyjából — a Móra-féle rendezés szerint megpróbálta újrarendezni, azonban ez nem elégséges. A földolgozáshoz sokkal alaposabb rendezésre van szükség.

A következőképpen vélem áttekinthetővé tenni Kálmány levelezését:

Az 1. csoportba kell szedni azokat a mellékesebb dolgokat, amelyeknek sem tudományos, sem jellemtani, életrajzi szempontból különösebb értékük nincs (üdvözlőlapok, adásvételi szerződések, családi levelezés stb.). A 2. csoportba Kálmány okmányait kell gyűjteni (kinevezési, áthelyezések, kérvénymásolatai, bírói végzés stb.). A 3. csoportba az ő levélfogalmazványait három alcsoportban: a) azokat, amelyekről megállapítható, kinek szánta; b) amelyekről nem állapítható meg; végül c) a levéltörvédeiket. (Kálmány utolsó éveiből rengeteg megkezdett és félbehagyott levélfogalmazvány maradt; sok talán nem is készült masszilis-levélnek, hanem naplószerű följegyzés.) A 4. csoportba a kortársak Kálmányhoz írt leveleit helyezném, tökéletesített ábécé-rendben, azon belül az egyes levélírók szerint s még azon is belül időrendben. (Természetesen a 5. csoportba sorolt Kálmány-féle levélfogalmazványokat is az egyes alcsoportokon belül időrendben kellene őrizni; ahol a kelet bizonytalan, az írásmódról ott is megállapítható, hogy szélütöttsége — 1907 — előtti, vagy utáni. (Az egyes leveleket a jobb sarkban piros ceruzával sorszámozni kellene. Végül az 5. csoportba osztható az eddigiekbe nem férő, vegyes (paria), vagy nála lévő idegen anyagok (nyomtatványok, műdalok idegen kézírással stb.).

Az így rendezett levelezésből sok publikálni való anyag lenne. A publikálás nem mechanikusan vagy kronológikusan egymás után helyezi az egyes leveleket, hanem különböző (alkalmi) szempontok szerint (pl. írói barátságait bemutató) önálló tanulmányokban dolgozná föl. Így találnánk rengeteg adatot, szempontot, szub-

jektív véleményt Kálmán egyes műveihez, életrajzához, jelleméhez, előkerülhetnének egyes publikálatlan, vagy tervezett folklorisztikai műveire, vizsgálataira, terveire való célzásai stb.

Ortutayval való megbeszélésünk értelmében a szegedi hagyatékok földolgozását szegediek — a Kálmány Lajos Kör, az Alföldi Néprajzi Intézet, esetleg az Alföldi Tudományos Intézet — rojgák elvégezni és publikálni.

Befejezésül szólni kell azokról a föladatakról és tervekről, amelyek Kálmánnyal kapcsolatban a magyar tudományos életet, a magyar közéletet s elsősorban a szegedi tudományos és közéletet tettekre kötelezik.

Banner János egyetemi tanár, a Dugonics-Társaság volt elnöke volt szíves 1947. május 1-én kelt levelében tájékoztatni azokról a tervekről, amelyeket a Dugonics-Társaság készített annak idején. Idézésére azért van szükség, mert máig sem valósultak meg s ma is időszerű követelményeket tartalmaznak:

„Kedves Barátom!

Nagyon köszönöm a különlenyomat megküldésével tanúsított szíves figyelmét. Újat már nem találtam benne, tekintettel arra, hogy a Tiszatáj 1. számát olvastam. Készséggel elmondom azt, amire még emlékszem a Kálmány Lajos emlékének megörökítése dolgában tett előterjesztésemből.

Halálának 25. évfordulójára terveztük, hogy azt az egy kötetre való anyagot, amit még ő maga rendezett össze s amely Sebestyén Gyulához került, kiadjuk, Bálint Sándor volt megbízva a tárgyalásokkal, de úgy tudom, hogy a 1944 nyara már az ő számára sem volt alkalmas arra, hogy terveit megvalósíthassa. Erre vonatkozóan tőle bizonyára kaphat fölvilágosítást s az úgy soha jobbkor nem kerülhetne kivitelezésre, tekintettel arra, hogy a miniszter folklorista. Feküdjenek bele ebbe a mindenképpen érdemes dologba, ami nekem is szívügyem volt, örökölvén azt Móra Ferentől, még abban az időben, amikor 1920-ban a világfölfordulás Szegedre vetett.

A másik terv az volt, hogy szobrot emelünk Kálmány Lajosnak, azon a kis téren, amely a Szeged p. u. közelében, a Boldogasszony-sugárút végén, a Szent Ferenc-utca keresztezésén van, az előtt a ház előtt, amelyben valamikor bank volt, éppen szemben a Bors szállodával. Azért itt, mert az a ház, amelyikben K. meghalt, ennek közelében van. Terveztük a ház emléktáblával való megjelölését is. Futotta volna abból a bizonyos Mussolini-féle márványból, amelyből a Dugonics emléktábla keretét megcsináltattuk s amelyből a Vedres és Reizner emléktáblát is meg akartuk csináltatni a kultúrpalota falára. A márvány, azt hiszem még megoan, a városházán bizonyára tudnak róla, hol tartózkodik. Nézzenek utána. Annak idején nagy hadakozások voltak miatta.

A szobrot Tápay Antal tervezte volna s én adtam neki oda — később ajándékba is — a Kálmány összes műveit, hogy

azokból merítsen ihletet azokra a reliefekre, amelyek az egyszerű szobor talapzatára kerültek volna. Ez az elgondolás ma is méltó volna hozzá. Tápayvat bizonyára ma is lehetne szót érteni s talán az a mód, ahogyan mi pénzt akartunk szerezni, ma sem volna egészen járatlan út.⁵ Próbálják meg a Dugonics Társasággal együtt. Bálint Sándor bizonyára éppenszóval lelkesebben befekszik, mint minden más érdemes dologba.

Az értelmi szerző magam voltam azokkal az urakkal egyetértve, akikben volt érzék a múlt és a múlt embereinek megbecsülése iránt. Nagy tehertétel ez az ember számára, de emberré teszi az embert.

Nagyon örülnék, ha mihamarabb konkrétumot hallanék s tudnám azt, hogy az elgondolásaimnak az enyémtől függetlenül követői vannak az ifjúság táborában. Csak az ifjúság jelenthet jövőt.

Szíves barátsággal köszönti
Budapest, 1947. V. 1.

őszinte híve: Banner János

Ezek a tervek ma is tervek még, egyedül az emléktábla terve vált tette. Kálmány születésének 95. évfordulóján, 1947. május 3-án avatta föl az Oltványi-utca 2. sz. ház falán „A magyar népköltészet fáradszónak gyűjtőjének” szentelt emléktáblát a Kálmány Lajos Kör, a szegedi Kálmány Lajos Népi Kollégium ifjúsága és a szőregi Kálmány Lajos cserkészcsapat. A szegedi társadalom további föladata, hogy utcát nevezzen el Kálmányról, a Banner által javasolt szobrot készíttesse el, domborművét a Dóm-téri Pantheonban helyeztesse el, műveinek kiadását anyagilag támogassa stb.⁶

A tudománypolitika föladata „Kálmány Lajos összes művei” című vállalkozás megszervezése.⁷ Ortutay Gyula megbízásából és támogatásával e sorok írója gyűjti össze és rendezi sajtó alá a vállalkozás I. köteteként „Kálmány Lajos összegyűjtött tanulmányai” címen Kálmánynak különféle folyóiratokban megjelent, szétszórt dolgozatait, cikkeit. A vállalkozás tervezete szerint a II. kötet az eredetileg két kötetben megjelent „Kicsorúk az Alföld vadvirágaiból” című gyűjteményt (1877—1878), a III. a háromkötetes „Szeged Népe” című gyűjtést (1881, 1882, 1891), a IV. kötet a kétkötetes „Hagyományok” (1914, 1915) című népmesegyűjteményt foglalná magába, esetleg a Banner-féle tudósítás szerint valóban Sebestyénnél lévő és sajtórakész Hagyományok harmadik kötetével bővítve. A további, V., VI., stb. kötetek anyagát az Ortutay által földolgozandó kéziratok hagyaték adná; hogy hány kötetben, azt egyelőre még nem lehet tudni. Ha a tervek szerint 1947 karácsonyára megjelenő első kötetet a magyar művelődéspolitikai és Szeged város támogatásával évenként egy-egy kötet követhetné, négy év múlva az addigra földolgozott hagyaték is sajtó alá kerülhetne.

Kálmány Lajos jelentősége még néhány kisebb-nagyobb föladata rólunk. Tankönyvíróink számára például azt is, hogy ez-

után a középiskolai magyar könyvekbe nemcsak a közismert Arany—Gyulai és Kriza-féle balladák, mesék kerüljenek bele, csak mert ez a legkényelmesebb megoldás s ezek művei hozzáférhetők a legkönnyebben, hanem a Kálmány-gyűjtötte, igen jellegzetes és értékes alföldi népballadák, népmesék is. (Jellemző pl. hogy Szende Aladár ifjúsági népköltési gyűjteménye is — Süss föl nap. Bp. 1944. I—II. — alig hoz Kálmánytól, s amit hoz is, a leghozzáférhetőbb Hagymányok c. kötetéből való. Egy kicsit több utánajárást, fáradozást kérünk az ilyen szemelvényes művek szerkesztőitől!).

A másik főadat: Kálmány rejtett élete utáni nyomozás. A falusi értelmiség (papok, tanítók, jegyzők, diákok, munkás- és parasztértelmiségiek) hivatása lenne, hogy azokon a helyeken, ahol Kálmány élt, utánakutatassanak: abból az időből való anyakönyvekben, plébánia irattárakban, historia domusban nincs-e valami érdekes adat (okmány, levél, bejegyzés róla, vagy tőle) és nem tudnak-e, főként Csanádpalotán és Szeged-Alsóvároson a népszerű „nótás pap” életéből eddig ismeretlen eseteket.⁸

Szeged városa és a hivatalos magyar művelődéspolitikai mellett a budapesti Magyarságtudományi Intézet, a Magyar Néptanulmányi Társaság, a Magyar Néprajzi Társaság a sajtó alá kerülő hagyatéknak, valamelyik tekintélyes kiadóvállalatunk (Egyetemi Nyomda, Franklin Társulat, Általános Nyomda és Grafikai Intézet stb.) már megjelent gyűjteményeinek, a szegedi Alföldi Tudományos Intézet pedig az írói barátságok szerint földolgozott levelezésének kiadását becsületbeli kötelességének érezhetné. Egy neki szentelt *Emlékkönyv* szerkesztése a szegedi Kálmány Lajos Kör, életrajzának megíratása pedig a Dugonics-Társaság — amelynek első négy alapítója között volt — hivatása és terve.

Ezek lennének azok a halaszthatatlan főadatok, amelyekre Kálmány Lajosnak, a tragikus életű nagy magyar paptudósnak tudományos és nemzeti jelentősége, különös egyéniségének tanító, nevelő értéke⁹ a mai magyar társadalmat, különösen Szeged város társadalmát elháríthatatlanul kötelezik. „*Ha már szégyelnünk kell magunkat — írta Móra Ferenc — az utolsó nagy magyar sáman életéért, haláláért, legalább az emléke, megbecsülése legyen javunkra szóló enyhítő körülmény.*“¹⁰

¹ Mint alább kiderül, a Hagymányok III. kötete, amelyről már Móra is megemlékszik (Ethn. 1919:99.), valóban Sebestyénnél volt, illetve ma is hagyatékakában rejtőzhetik.

² Vargyas Lajos dr.

³ H. g. 684. „Kálmány Lajos levelezése, Irodalmi és magánlevelek.“ Néhányat már publikáltam: Kálmány Lajos harcai (Puszták Népe, 1947. évi 2. sz. 112—118. 11.); Löw Immánuel és Kálmány Lajos barátsága. Bp. 1947. (Klny. a Löw Immánuel Emlékkönyvből, Semitic Studies in Memory of Immanuel Löw. Bp. 1947. . . . 11.) Vö. A Kálmány Lajos Kör. Szeged. 1947. 4—5. 11.

⁴ Viskinek — Szőke igazgató szerint — az volt a véleménye, hogy „érdemes, de nem értékes anyag” a levelezés. Annyira valóban nem értékes, hogy az egészet egy kötetben kiadjuk, de alkalmi közlésekben igen jól hasznosíthatók és Kál-

mány életére, amelyről ugys olyan keveset tudunk, fényt vetnek. Életrajzírójának és folklorisztikus szempontból értékelőjének pedig nélkülözhetetlen, szubjektív vallomásai és gondolatai miatt.

⁵ Banner János előzetesen megküldött nekem egy kis nyomtatványt, amelyet a csanádegyházmegyei papságnak szándékozott a Dugonics-Társaság megküldeni. A hátulján ezt írta Banner: „Örömmel olvasván a Tiszatájban írt szép közleményt, adalékul küldöm ezt a német megszállás miatt már szét nem küldött nyomtatványt. Talán utat is mutathat a szoborra szükséges pénz előteremtéséhez. Bpest, 1947. IV. 14. Banner János.”

⁶ Megismételjük Móra kérését: „Lesz-e valahol, valamikor a legnagyobb magyar folkloristának valami kis emléke szülővárosában? Egy kis emléke a szülővárosában? Egy kis mellszobor, egy relief, vagy legalább egy márványtábla? Valamelyik nagyszavú ember, vagy vezető testülete a városnak kezébe vehetné a dolgot!” (A szegedi tulipános láda, I. 219. 1. Vö. Szögedi Pétör: A nótás pap. Délmagyarország. 1946. dec. 25. III; évf. 291. szám. 8. l.)

⁷ Vö. A Kálmány Lajos Kör, 6. 1. 5. jegyz.

⁸ A föladatakat lásd részletesen Szögedi Pétör: Kálmány Lajos nyomában c. cikkében. Márciusi Ifjúság (szegedi ifjúsági folyóirat). 1947. márc. 15-i I. évf. 1. sz. 26—26. 11. Vö. A Kálmány Lajos Kör, 5. 1. 3. jegyz. A kutatandó falvak egyrésze (fölsorolásukat l. Móránál) Jugosztáviához tartozik. A délszláv-magyar kulturális kapcsolatok, reméljük, mihamarabb lehetővé teszik, hogy a határon túl is kutathatunk a néppárti tudós pap rejtett élete után, sőt talán az a Berze-Nagy Jánostól is fölvetett ötlet is (Ethn. 1945. 106. l.) megvalósulhat, hogy — ha még él — a ma is hetvenen inneni Borbély Mihályt Egyházkéren megegyeszer megszólaltathatjuk!

⁹ Vö: Péter László: Kálmány Lajos emlékezete. Vándortűz. 1947. júniusi, szegedi szám, 4. sz. 16. l.

¹⁰ Móra: A szegedi tulipános láda. I. 219. 1.

K Ö N Y V E K

TÓTH ÁRPÁD: ÖSSZES VERSEI.
(Szabó Lőrinc bevezetésével. Athenaeum.)

Az ismert Tóth Árpád-kötetek — a *Hajnali szerenád*, *Lomha gályán*, *Az öröm illan és a Lélekiől lélekig* — verseit gyűjti össze a második kiadás, fiatalkori és hátrahagyott darabokkal és töredékekkel gazdagítva, előljárójában Szabó Lőrinc, a barát és kortárs, finoman értékelő soraival. Tóth Árpád költői sorsában is nagy tragikum rejlik, mint korai elmúlásában is. Az idők nem kedveztek sem a stílusának, sem a mondanivalójának. Tóth Árpád az elmúlás fájdalommal variálta mélyrengésű verseiben, olyan korban, mely élni akart, möhön és mindent merően és a nagy költő-prófétában, Adyban, éppen az életigenlés nagy gesztusait és szavait csodálta. Tóth

Árpád a „nehéz bánat”, a permanens élethullás csendes hősiességét vállalta. És aki „ráér” szenvedni — megcsendesedni, megvilágosodni — az ráér „szép” verseket is írni, olyan értelemben, hogy pontosan, fegyelmezett műgonddal önti formába belső hangjait. Tóth Árpád olyan teherrel járt, mely súlyossá és jelentőssé tette minden lépését: az intenzív átélésnek ez a külsőleg sokszor súlyosan rezdülő lassúsága pontos formai adekvációja a költő belső stigmatizáltságának, végső eliteltségének.

Nagy költő, mert amit érzett — kivételes mélységgel — azt teljes értékű formába tudta önteni és jelentősége olyan mértékben fog nőni, amily mértékben ráérnek majd az emberek a szenvedésben való elmélyedésre.

VAJTAI ISTVÁN